

УДК 373.014.6

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-4\(199\)-5-9](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-4(199)-5-9)

Водолазська Тетяна

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-0192-5465>

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ШКІЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: МОДЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТИ

A Проведено аналіз моделей та інструментів, що використовуються в міжнародній і вітчизняній практиці для створення освітнього середовища (SACERS (School-Age Care Environment Rating Scale), «CLASS» (Classroom Assessment Scoring System), Модель якості школи, «Безпечна і дружня до дитини школа» тощо); розкрито змістове наповнення поняття «освітнє середовище» через освітню функцію та формування у здобувачів освіти універсальних навичок (самостійність, ініціативність, відповідальність тощо); виділено динамічні фактори впливу, окремі критерії та показники, що мають вплив на якість шкільного освітнього середовища; визначено напрями поліпшення якості шкільного освітнього середовища, серед яких є персоналізація середовища, взаємодія з елементами середовища, візуальний контент.

Ключові слова: освітнє середовище; якість; якість освітнього середовища; критерії оцінки якості освітнього середовища; візуальний контент; безпечне освітнє середовище

S *Vodolazska Tetiana. The assessment of the quality of the school educational environment: models and tools.*

The analysis of models and tools used in international and domestic practice to create an educational environment (SACERS (School-Age Care Environment Rating Scale), «CLASS» (Classroom Assessment Scoring System), Quality School Model, «Safe and child-friendly school», etc.) has been conducted. It was revealed the content of the concept of «educational environment» through the educational function and the development of students' skills, universal skills (independence, initiative, responsibility, etc.). It was determined the dynamic factors of influence, separate criteria and indicators that have an influence on the quality of the school educational environment. It was identified areas for improving the quality of the school educational environment, including personalization of the environment, interaction with the elements of the environment, visual content.

Key words: educational environment; quality; quality of the educational environment; criteria for assessing the quality of the educational environment; visual content; safe educational environment

Водолазська Тетяна Володимирівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри менеджменту освіти, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Vodolazska Tetiana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Education Management, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

E-mail: tvodolazskaia@gmail.com

Актуальність проблеми. У сучасному світі, де все вимагати стають уміння людини самостійно здобувати знання, критично мислити, мати розвинені навички співпраці, працювати у віртуальних середовищах, важливим стає освітнє середовище, здатне стимулювати прояв ініціативи, відповідальності, самостійності, надихати на вибір, взаємодію.

Легітимізація поняття «освітнє середовище» відбулася з реформуванням української школи і появою низки документів, що забезпечили педагогічні колективи рекомендаціями щодо впровадження інноваційних рішень із мак-

симальною ефективністю з точки зору освітніх результатів [3; 8; 9].

У педагогічну практику термін зайшов із епітетами «сучасне», «творче», «нове» [8, с. 40].

Із часом через низку документів поняття конкретизувалося і набуло нових ознак, таких як, безпечність, комфортність, інклюзивність [8; 9].

Виникла гостра необхідність у моделюванні сучасного освітнього середовища, яке б відповідало потребам учасників освітнього процесу та готовністю педагогів до його створення і моніторингу, а також у чітко визначених ком-

понентах, конкретних критеріях і показниках якості, що роблять можливим управління якістю освітнього середовища.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Середовище, що стало об'єктом системного аналізу (В. Безпалько, В. Загвязинський, Т. Ільїна, В. Краєвський, Н. Кузьміна, А. Куракін, В. Ясвін), розглядається дослідниками як цілісна система зі своїми підсистемами, структурними компонентами та закономірностями функціонування. Для дослідження освітнього середовища як одного з основних параметрів діяльності закладу освіти, необхідно визначити, який саме зміст вкладається в цей термін.

«Абетка для директора» подає визначення освітнього середовища як сукупності умов, що створюються в закладі освіти для навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти і праці педагогічних працівників [4, с. 6].

У «Кодексі безпечного освітнього середовища» автори визначають сучасне освітнє середовище як «місце, де зустрічаються та взаємодіють учні, вчителі, навколишні мешканці та гості школи, де відбуваються не лише уроки, цікаві зустрічі, свята та концерти, але й лекції та семінари, діють відкриті лабораторії та майстерні у різних галузях науки, мистецтва та технологій» [11, с. 8].

У широкому розумінні середовище – це всі компоненти оточення людини, з властивими їм характеристиками і зв'язками. Освітнє середовище може виступати «третім учителем», якщо вчителі й учні навчаються його використовувати [6].

Вивчення дефініції «освітнє середовище» показує, що його змістове наповнення розкривають категорії – «умови», «простір», «оточення», «місце», які дають такі уявлення про освітнє середовище:

– категорія «умови» визначає взаємозумовленість існування суб'єкта і середовища, оскільки не тільки умови навколишнього світу становлять основу середовища, а й сама людина є невід'ємною умовою існування саме цього, конкретного середовища;

– категорія «простір» дає уявлення про середовище як про деяку частину об'єктивної реальності з наявними для суб'єкта освіти кордонами;

– категорія «оточення» говорить про те, що середовище може розглядатися тільки для певного суб'єкта;

– категорія «місце» вказує, що середовище завжди конкретно та існує тільки «тут і зараз» (у цьому місці й у цей час).

Важливо зазначити, що, розкриваючи зміст поняття, науковці в основу формування освітнього середовища закладають взаємодію як необхідну умову виникнення та існування цього феномену. Тому освітнє середовище – це частина оточення, з яким людина взаємодіє; сукупність оточуючих людину об'єктів і явищ, з якими відбувається безпосередня «зустріч», контакт; ситуація взаємодії суб'єктів у певному предметно-просторовому середовищі; сукупність усіх об'єктів, зміна властивостей яких впливає на саму систему, а також тих об'єктів, чії властивості змі-

нюються в результаті діяльності цієї системи. Відмітимо, що процес взаємодії особистості й середовища носить двосторонній характер, оскільки, середовище, з одного боку, через свої структурні елементи впливає на формування особистості, з іншого – особистість, вступаючи у взаємодію з різними елементами, предметами і явищами, створює це середовище, надаючи йому певної соціальної якості.

У поняття «освітнє середовище» включаємо архітектуру будівель шкіл, їхню предметно-просторову організацію, цифрові технології, сучасне обладнання, методи та прийоми навчання, характер взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, і те, наскільки широко використовуються соціокультурні ресурси мікрорайону/району, села/міста, країни. Відкритим залишається питання оцінки якості освітнього середовища, пошук критеріїв і показників, що можуть свідчити про якісні зміни.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Категорія «якість» не є новою для педагогічної теорії й практики, вона активно використовується для дослідження та інтерпретації педагогічних явищ і процесів у межах самооцінювання якості діяльності закладу освіти або моніторингових досліджень. Одним із напрямів аналізу діяльності закладу освіти стає системне вивчення якості освітнього середовища, виділення критеріїв і показників, вимірювання яких дасть дані про розвиток особистості в шкільному середовищі.

Поняття якості розглядаємо як об'єктивну, істотну внутрішню характеристику об'єктів і процесів, що визначає їхню придатність і пристосованість для певних цілей, завдань, умов, окреслених людиною й суспільством. Поняття «якість освітнього середовища» доречно тлумачити з погляду споживачів освіти.

При моделюванні нового типу освітнього середовища на перший план виходять динамічні фактори, що складно піддаються об'єктивному вимірюванню, а саме:

– комфортний психологічний клімат, що панує в класі та закладі освіти;

– спосіб дитячо-дорослої комунікації;

– рівень благополуччя дитини;

– практики підтримки дисципліни тощо.

Серед інструментів, що нині активно використовуються в світовій педагогічній практиці для оцінки даної групи індикаторів, можна виділити:

ECERS-3 – міжнародна методика з оцінювання дошкільного освітнього середовища, яку в Україні організує Український інститут розвитку освіти у партнерстві з Командою підтримки реформ МОН, Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» та за підтримки ЮНІСЕФ в Україні;

«CLASS» (Classroom Assessment Scoring System) – методика, розроблена спеціалістами з Університету Вирджинії, для спостережень за ефективністю взаємодії вчителя та учнів у навчальній аудиторії. Дана методика не оцінює просторово-предметний компонент, а концентрує увагу

на характеристиках освітнього процесу, як-от: емоційна підтримка; організація роботи в групах; інструктивна підтримка.

Державною службою якості освіти України розроблено методичні рекомендації, що ґрунтуються на запропонованих для інституційного аудиту вимогах і критеріях для оцінювання якості освітньої діяльності, управлінських процесів у закладі [3].

Мета статті: проаналізувати моделі та інструменти, що використовуються в міжнародній і вітчизняній практиці, для створення освітнього середовища; виділити основні критерії та показники, що мають суттєвий вплив на якість освітнього середовища.

Викладення основного матеріалу. Визначаючи поняття «освітнє середовище», варто враховувати, що систематичною категорією поняття є освіта, яка, відповідно до стратегічних освітніх документів, має забезпечити людині фундамент для навчання через усе життя й успішної соціалізації. Актуальними із цих позицій стають критерії якості, представлені через опис універсальних навичок. Тобто, в першу чергу, освітнє середовище має сприяти пізнанню дитиною себе, своїх сильних сторін, формувати ініціативність, відповідальність, вміння приймати рішення, а критерії оцінки якості освітнього середовища мають ґрунтуватися саме на реалізації цих можливостей. Важливими залишаються безпека в усіх її проявах, ступінь задоволення зацікавлених сторін освітніми результатами й освітніми процесами, що відбуваються в освітньому середовищі.

Дослідниця І. Ахновська зазначає, що освітнє середовище в контексті економіки знань повинно бути спрямоване на гнучке врахування інтересів і здібностей суб'єктів освітнього процесу, сприяти виявленню і максимальному розкриттю індивідуальних можливостей і розвитку природних задатків і нахилів особистості, формувати інтелектуальну, культурну та ерудовану особистість, а також здібності до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію індивідуума [1].

Розглянемо найвідоміші у світі моделі, що інтегрують питання компетентнісного навчання, психосоціального комфорту, безпеки і здоров'я.

Модель якісної школи – це безпечне та відкрите місце приязне до потреб учнів, на які вони мають права, це місце, яке забезпечує відкриту та конструктивну комунікацію [11].

Держава, як гарант якості та доступності освіти, за допомогою моделі якісної школи визначає важливі знаки якості, найголовніші аспекти діяльності шкіл і самого навчання та цілі, яких має бути досягнуто.

Модель «Безпечна і дружня до дитини школа» – місце, у якому діти і дорослі почуваються безпечно і комфортно, яке дарує дітям особливе відчуття єдності, дає точку опори і можливість проявити себе, вселяє надію і породжує впевненість у майбутньому [2, с. 6].

Модель «Школа, дружня до дітей» покликана допомогти дітям у набутті навичок, необхідних у сучасному мінливому світі, щоб поліпшити їхнє здоров'я та благополуччя, створити безпечне середовище, підвищити мотивацію вчителів і суспільства до підтримки освіти.

Стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі визначає, що учні та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя [9].

Як бачимо, нині актуалізуються такі аспекти освітнього процесу: безпека, комфорт, підтримка, мотивація. Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їхнього запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу [11, с. 10].

Досвід європейських країн [2; 4; 5; 7; 10] свідчить, що для створення комфортного і безпечного середовища, треба, в першу чергу, підвищити рівень обізнаності учнів щодо умов функціонування освітнього середовища, створити культуру «пильності», що буде сприяти благополуччю учнів. Щоб досягти результату, вчителі й дорослі повинні працювати разом, уміти розпізнавати емоційні стани, аналізувати ситуацію, взаємодіяти в різних видах активностей. Щоб освітнє середовище допомагало учням зростати й розвиватися, дитина має бути залученою до спільної діяльності (створення правил, дослідження, екскурсії тощо).

Взаємодія людини і середовища визначається кожного разу не середовищем і не абстрактними властивостями особистості, а саме змістом діяльності. Отже, важливим засобом вивчення процесу взаємодії людини із середовищем є діяльність, а характер взаємодії учнів і дорослих має стати критерієм оцінки якості середовища.

Важливою характеристикою якості освітнього середовища є його персоналізація, тобто фіксація дитиною певної частини середовища як свого «Я». Параметрами оцінки середовища можуть виступати «місце діяльності» та «сфера впливу» окремих груп та індивідів, що розкриваються через особливості взаємодії «суб'єкт – об'єкт», «суб'єкт – суб'єкт» і «відношення суб'єкта до самого себе». Остання обставина дає підставу для розгляду тих об'єктів, які людина віддаляє, контролює і з якими ідентифікує себе як деякі зовнішні компоненти свого «Я», що є надзвичайно важливими для оцінки якості освітнього середовища, оскільки може послужити основою для обґрунтування сутності взаємодії дитини в освітньому середовищі школи та його характеристик: множинність середовищ особи-

стості; персоналізація середовища особистістю й особливості суб'єкт-суб'єктний характер взаємодії.

Світ, який ми спостерігаємо, складається з речей, середовища і поверхні. Середовище презентує різні можливості для складних взаємодій: ігрових, навчальних, кооперативних, пов'язаних із процесом спілкування тощо. Формуючись, особистість знайомиться зі своїм середовищем існування та осягає реальність через взаємодію, а школа має забезпечити «місця зустрічі» дитини з об'єктами і предметами довкілля, що наповнені сенсом, створюють умови для взаємодії.

До закономірностей функціонування місця поведінки відносимо наявність специфічної послідовності дій (взаємодій) людей, оточення, наказів для певних дій у цьому місці поведінки, наприклад, не кричати, виражати повагу тощо.

Для деяких країн оцінка освітнього середовища визначається через рівень емоційного благополуччя дитини та її залученість. Ознаками благополуччя є те, що в житті дитини домінує радість, їй подобається товариство однокласників й освітнє середовище, в якому вона перебуває. Дитина відкрита до нового, впевнена у собі, має достатній рівень самоповаги. Наполегливість вказує на те, що у неї сформований достатній рівень компетентності для взаємодії із середовищем, задоволення життєвих потреб у художньому самовираженні, дослідженні, конструюванні, висновках. Емоційне благополуччя та залученість дитини служать для вчителя індикатором дієвості освітнього середовища, або необхідності втручання через переоформлення класу, перевірку змістовного наповнення центрів діяльності, представлення нових матеріалів і дій, вивчення інтересів дітей, розвиток і підтримку дитячих активностей із правилами й угодами, дослідження і покращення стосунків на рівні «педагог – дитина» й «дитина – дитина» [5, с. 95].

Надійним інструментом педагога у процесі оцінки якості та впливу освітнього середовища на дитину може стати вивчення особливостей споживання та продукування контенту, контекстних та емоційних складників комунікації. Візуальний контент впливає на ментальне здоров'я людини, її стратегії мислення, емоційний стан, самоідентифікацію, моделі поведінки [6, с. 49].

Візуальні образи сприяють вирішенню цілої низки освітніх завдань: привертають увагу; тлумачать інформацію, підкреслюють її важливість; підтримують інтерес до об'єкта вивчення; створюють атмосферу; провокують до дії. Збагачене чуттєвим досвідом, освітнє середовище допоможе учням пізнавати себе. Наявність активного простору створює більше можливостей для розвитку дитини, її творчості; сприяє включеності й самоконтролю, самостійної участі у створенні умов навчання [5, с. 54].

Проте неграмотне використання візуального контенту може дати протилежні результати. Велика кількість неод-

норідних, хаотичних, яскравих подразників у вигляді стендів, плакатів, муралів розбещують сприйняття дійсності, притупляють чутливість органів чуття до краси, гармонії, естетики.

Результати дослідження. Аналіз існуючих моделей шкіл, що інтегрують питання створення сучасного освітнього середовища, його відповідності потребам споживачів освітніх послуг, приводить до розуміння освітнього середовища як системи елементів, що забезпечують можливість для навчання, виховання, розвитку та соціалізації здобувачів освіти. Саме освітня спрямованість має бути відображена в понятті «освітнє середовище», а відношення дитини до середовища, його елементів, пошук сенсів, визначати критерії оцінки.

Висновки з даного дослідження. Оскільки системовірним фактором освітнього середовища є суб'єкти освітнього процесу, то в процесі взаємодії вони створюють освітнє середовище як ціле, де окремі елементи впливають на кожного суб'єкта освітнього процесу. Оцінка якості шкільного освітнього середовища повинна охоплювати на рівні з комфортними та безпечними умовами, рівень організації освітніх умов і можливостей, якість взаємодії учасників освітнього процесу, стан емоційного благополуччя здобувачів освіти, їхню залученість до різних видів діяльності.

Перспективами подальших наукових розвідок мають стати інструменти та індикатори оцінювання динамічних факторів якості освітнього середовища школи.

Список використаних джерел

1. Ахновська І. О. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 4. С. 26–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2018_4_5 (дата звернення 14.09.2021)
2. Безпечна і дружна до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович та ін. Київ: Алатор, 2020. 64 с.
3. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О., Ліннік О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Державна служба якості освіти, 2021. 350 с. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf (дата звернення 10.09.2021).
4. Вибрані методи, процедури та інструменти оцінювання якості навчання. Прага, 2018. URL: https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2020/04/SHK_metody.pdf (дата звернення 14.09.2021)
5. Водолазська Т. В. Інструменти оцінки шкільного освітнього середовища. *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фах. журн. 2020. № 1(190). С. 93–97.
6. Водолазська Т. В., Устименко Т. А. Інфомедійна грамотність у проектуванні візуального контенту освітнього середовища. *Інфомедійна грамотність – невід'ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти* : збірник статей / гол. ред. В. Ф. Іванов. Київ: Академія української преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. С. 46–55.
7. Методичні коментарі до критеріїв оцінювання умов, перебігу та результатів навчання: модифікація для базової освіти. URL: https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2021/06/prirucka_metodickekomentare-ke-kriteriim-hodnoceni-zakladni-vzdelavani_UKR_06.pdf (дата звернення 14.09.2021).
8. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 10.04.2021).
9. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>. (дата звернення 15.09.2021).

10. Самооцінювання школи. Інспірація серед можливих інструментів оцінювання: інформаційний документ. URL: <https://drive.google.com/file/d/1g3NjCIR1iGv4SM3iEPf5hmgjm13E-is1/view> (дата звернення 15.09.2021)
11. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. Київ, 2018. 56 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/KBOS_book.pdf. (дата звернення 10.09.2021).

References

1. Akhnovska, I. O. (2018). Teoretychni zasady formuvannya osvitnoho seredovyshcha v konteksti ekonomiky znan [Theoretical foundations of the educational environment in the context of the knowledge economy]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia [Economics and organization of management]*, 4, 26-34. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2018_4_5 [in Ukrainian].
2. Ponomarenko, V., Vorontsova, T., & Sakovych, O. (2020). *Bezpechna i druzhnia do dytyny shkola v konteksti reformy «NUSh» [Safe and child-friendly school in the context of NUS reform]*. Kyiv: Alaton [in Ukrainian].
3. Bobrovskiy, M. V., Horbachov, S. I., Zaplotynska, O. O., & Linnik, O. O. (2021). *Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity [Recommendations for building an internal system for ensuring the quality of education in general secondary education]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba yakosti osvity. Retrieved from https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf [in Ukrainian].
4. *Vybrani metody, protsedury ta instrumenty otsiniuvannya yakosti navchannya [Selected methods, procedures and tools for assessing the quality of education]*. (2018). Praha. Retrieved from https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2020/04/SHK_metody.pdf [in Ukrainian].
5. Vodolazska, T. V. (2020). Instrumenty otsinky shkilnoho osvitnoho seredovyshcha [Tools for assessing the school educational environment]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 1 (190), 93-97 [in Ukrainian].
6. Vodolazska, T. V., & Ustymenko, T. A. (2021). Infomediina hramotnist u proiektuvanni vizualnoho kontentu osvitnoho seredovyshcha [Infomedia literacy in the design of visual content of the educational environment]. In V. F. Ivanov (Ed.), *Infomediina hramotnist – nevidiemna skladova navchalnoho protsesu zakladu vyshchoi osvity [Information literacy is an integral part of the educational process of higher education]*: zbirnyk statei (pp. 46-55). Kyiv: Akademiia ukrainskoi presy, IREX, Tsentri Vilnoi presy [in Ukrainian].
7. *Metodychni komentari do kryteriiv otsiniuvannya umov, perebihu ta rezultativ navchannya: modyfikatsiia dlia bazovoi osvity [Methodical comments on the criteria for assessing the conditions, course and learning outcomes: a modification for basic education]*. Retrieved from https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2021/06/prirucka_metodicke-komentare-ke-kriteriim-hodnoceni-zakladni-vzdelavani_UKR_06.pdf [in Ukrainian].
8. *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoli [The new Ukrainian school: conceptual principles of secondary school reform]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
9. *Pro Natsionalnu stratehiiu rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyshcha u novii ukrainskii shkoli [On the National Strategy for Building a Safe and Healthy Educational Environment in the New Ukrainian School]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> [in Ukrainian].
10. *Samoosiniuvannya shkoli. Inspiratsiia sered mozhlyvykh instrumentiv otsiniuvannya: informatsiyni dokument [School self-assessment. Inspiration among possible evaluation tools: information document]*. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1g3NjCIR1iGv4SM3iEPf5hmgjm13E-is1/view> [in Ukrainian].
11. Tsiuman, T. P., & Boichuk, N. I. (2018). *Kodeks bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha [Code of safe educational environment]: metod. posib.* Kyiv. Retrieved from https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/KBOS_book.pdf [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 11.09.2021